

Kitap Eleştirisi

Kalkınma Mücadelesi¹

Hasan GÜRBÜZ*

ORCID: 0000-0001-9321-8436

Kalkınma bir düşünce olarak insanlık tarihi kadar eskidir; ancak ulusal bir program olarak dünya geneline yayılması 20. yüzyılda gerçekleşmiş ve motivasyonunu İngiltere'nin sanayileşme politikalarından almıştır. 20. yüzyıl boyunca sürdürülmüş kerameti kendinden menkul olan mevcut kalkınma pratikleri, Marksist ve kapitalist düşünce akımları tarafından kabul görmüş ve dönemin iktidarları tarafından uygulanmış; birçok büyük anlatılarda sorgulanmadan kabul edilmiş, kütleleşmiş bir fenomendir. Düşünsel ve pratik olarak ayrışan büyük anlatılar (Marksizm, liberalizm ve muhafazakârlık vb.) söz konusu kalkınma olduğunda aynı sırada hizalanmanın yanı sıra, kalkınma kavramının kutsallığı ve vazgeçilmezliği konusunda kolektif bir tutum takınmışlardır.

20. yüzyılda önce İngiltere'de daha sonra Batı Avrupa'nın bazı ülkelerinde (Almanya, Fransa ve İtalya) görülen "başarılı" kalkınma politikaları, gelişmiş kapitalist ülkelerin post-kolonyal arzuları ve birtakım hesaplarla dünyanın geri kalanına ihraç edilmiştir. Kalkınma politikalarının ilk dönemi diyebileceğimiz ulusal kalkınma politikaları iki dünya savaşı arasında başlamış, 1945-1977 yılları arasında popüler olmuş ve ulusal kaynakların önemli bir bölümü (doğal kaynaklar ve geniş toplum kesimlerinin toplam GSYH'den daha az pay alarak yoksullaşması da dahil) kalkınma politikalarına ayrılmıştır. Sosyalist cephe diye bilinen Sovyetler Birliği'nin (SSCB) başını çektiği Varşova Paktı ülkeleri de benzer kalkınma politikaları sürdürmüştür. Gerek sosyalist blok olsun gerek kapitalist blokta olsun kalkınmanın yükü hep emekçi yığınlarının üstüne yıkılmıştır. Grev ve sendikalaşmaya getirilen baskılar, yasaklar ve ücretlerin düşük tutulması birçok ülkede görülen örneklerdendir. Örneğin Güney Kore'de 1961'de askerî darbe ile iktidara gelen General Park-Chung Hee ülkenin hızla kalkınması için ithalatı yasaklamış, tüketime sınırlama getirmiş ve ağır çalışma koşulları dayatmıştır² (Chang, 2009: 16-17).

* Bağımsız Araştırmacı, Mersin Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü Ana Bilim Dalı Doktora mezunu, Öğretmen, hasanhuseyingrbz@gmail.com

¹ "Kalkınma Mücadelesi" kitabı Benjamin Selwyn tarafından yazılmıştır. Kitap Heretik Yayınevi tarafından Eylül 2021 tarihinde basılmıştır. Kitap M. Meryem Kurtulmuş editörlüğünde Türkçeye çevrilmiştir.

² Kore'nin ekonomik mucizesinin elbette karanlık tarafları da vardır. Taşradaki fakir ailelerin kızları ilkokulu bitirir bitirmez daha 12 yaşlarında, fazladan bir boğazdan kurtulmak ve para kazanmak, dolayısıyla da en azından bir erkek kardeşi yükseköğrenim görebilsin diye çalışmaya zorlandılar. Birçoğu, kentli orta sınıf ailelerin yanında bir oda ve karın tokluğuna ve eğer şanslıysalar küçük bir miktar cep harçlığı karşılığında

Bir diğer örnek Türkiye'den verebiliriz. Taner Timur (2013), 1924 İzmir İktisat Kongresi'nde alınan kararlar gereğince milli burjuvazinin desteklenmesi işçiler ve köylüler için mülksüzleşmekten, ücretlere; vergilerden kredilere kadar olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Asker- sivil bürokrasi ve tüccar sınıfı arasındaki ittifak sonucunda büyük toprak sahipleri ve tüccarlar devletin desteği ile topraklarını genişleterek kredi desteği almıştır (Ziraat ve İş Bankası aracılığı ile). Bu politikanın faturası ise ağır vergilendirme yükü ve ücretlerde kesintiye gidilerek emekçi sınıflara yüklenmiştir. Benzer durumlar birçok ülkede yaşanmıştır.

Genel kabule göre, bugüne kadar sürdürülen kalkınma politikaları, ulusal kalkınma politikaları (1945-1977) ve neo-liberal kalkınma politikaları (1970'den günümüze kadar) olarak iki dönem halinde ele alınmaktadır. Her iki kalkınma politikalarının sonucu olarak ortaya çıkan refahın tabana yayılacağı ve uzun vadede yoksulluğu ortadan kaldıracacağı iddia edilerek tabanda rıza üretmeye çalışılmış, yer yer zor kullanarak meşruiyeti sürdürülmeye çalışılmıştır. Ancak böylesi makro kalkınma politikaları refahın tabana yayılmasında başarısız olmuş veya daha doğru bir tabirle başarısız olmak bilinçli bir tercihin sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Son zamanlara kadar kütleleşmiş bir paradigma olarak meşruiyetini sürdüren mevcut kalkınma retoriğine karşı akademik olarak eleştirel çalışmalar ortaya konmuştur (H. J. Chang, 2012; H. J. Chang, 2015; Başkaya, 1991; Başkaya, 2015; Easterlin, 2015; Harvey, 2012, Latouche, 1993 ve Marois T. (2014). Yapılan eleştirel çalışmaları genel olarak kalkınma politikalarını az gelişmiş ülkeler açısından dezavantajlı bir sonuç ortaya koyduğu üzerine durulmuştur. Ancak kalkınma politikalarının mevcut reel politikalarına çok yönlü ve bütüncül bir eleştiri Benjamin Selwyn³ tarafından yapılmış "kalkınma mücadelesi" adı altında bir kitapta toplanmıştır. Çalışmayı diğerlerinden farklı kılan, kalkınma politikalarına emekçi sınıfların bakış açısından ele alınarak demokratik ve eşitlikçi yeni bir kalkınma paradigması önerilmiş olmasıdır. Kitap genel olarak geleneksel kalkınma politikaları ve teorilerinin devlet ve sermaye merkezli bakış açılarının ifşası ve eleştirisi üzerine odaklanmıştır. Bugüne kadar sürdürülen ve devam eden kalkınma politikaları ağırlıklı olarak geniş halk yığınlarının yoksullaşmasına hizmet etmiştir. Selwyn kitapta, insani ve toplumsal kalkınma mücadelesinin mümkün oldu-

hizmetçi oldular. Diğer kızlar ve daha az şanslı olan oğlanlar, 19. yüzyılın karanlık şeytanî fabrikalarını veya kötü koşulları ve düşük ücretleriyle Çin'in bugünkü köhne atölyelerini andıran fabrikalarda sömürüldüler. Tekstil ve konfeksiyon endüstrilerindeki işçiler, genellikle düşük ücretlerle çok riskli ve sağlıksız koşullarda 12 saat veya daha fazla çalışıyorlardı. Bazı fabrikalar, daracık kâr marjlarını silip süpürebilecek olması nedeniyle işçilerin fazladan bir tuvalet molası almalarını bırakın, kantinde çorba vermeyi bile kabul etmiyorlardı. Otomobil, çelik, kimya, makine ve benzeri yeni gelişen ağır sanayi dallarında şartlar daha iyiydi, fakat genel olarak ortalama 53-54 saatlik çalışma haftalarıyla Koreli işçiler, o zamanlar dünyada hemen hemen herkesten daha fazla çalışıyorlardı.

3 Benjamin Selwyn Sussex Üniversitesi'nde Uluslararası ilişkiler bölümünde kalkınmanın ekonomi politiği, devlet, kalkınma, iklim krizi, küreselleşme ve sosyalizm konularında çalışan profesördür. Onlarca kitap, makale ve deneme yazan Selwyn'in en çok ilgilendiği alan kalkınma politikaları ve sonuçlarıdır. Aslında kalkınma politikaları tüm sorunların düğümlendiği noktadır. Ulusal ve uluslararası arenada kalkınma yoksulluğunun hem nedeni hem de sömürünün meşruiyetini sağlayan anahtar kavramdır. Selwyn bu çalışmasında bize kalkınma politikalarının sonuçları hakkında doyurucu bir bilgi vermektedir.

ğunu anlatmaya çalışmış ve bu iddiayı mümkün kılacak geniş çerçevede öneriler getirmiştir. Egemenler tarafından anlatılan kalkınma hikâyeleri ve “başarıları” sermaye ve devlet merkezli yazılmaktadır. Kalkınma yazınında emekçi sınıfların mücadeleleri, katkıları görmezden gelindiği gibi; emekçiler kalkınmanın öznesi olarak değil nesnesi olarak resmedilmiştir.

Benjamin Selwyn mevcut kalkınma politikalarının yoksullar ve doğa için geçmişte olduğu gibi bir gelecekte de bir şey vaat etmediğini belirtmektedir. Mevcut haliyle kalkınma politikaları bir avuç mutlu azınlığın çıkarlarını temel almaktadır ve yoksul kesimlerin kalkınması seçkinlerin rehberliğine tabi kılınmaktadır. Sermaye merkezli kalkınma, kalkınma sürecini kapitalizme içkin bir süreç olarak değerlendirir. Ancak kapitalist kalkınma süreci “kitlemel mülksüzleştirme, nüfusun yağmalanması, plansız kentleşme, devasa gecekondu mahalleleri ve çevre katliamına” neden olmaktadır (Selwyn, 2021: 127). ‘Asya mucizesi’ denilen devlet merkezli kalkınma pratikleri neo-liberal kapitalist kalkınma pratiklerinden farklı olarak bir başarı hikayesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat özellikle Güney Kore ve Çin’deki kalkınma deneyimlerine bakıldığında iş gücü sıkı bir denetim altına alınmış ve yoksullar kalkınmanın maliyetini sırtlarken, refahtan aldıkları pay sınırlanmıştır. General Park’ın Güney Köresinde işçi sendikaları sıkı denetim altına alınmış ve toplama kamplarına gönderilmiştir (Dae-Oup Chang, 2002’den akt. Selwyn, 2021: 144).

Selwyn, bu koşullarda sürdürülebilir kalkınmanın mümkün olmadığını vurgulayarak sürdürülebilir kalkınmanın ancak üretimin toplumsallaşması ile mümkün olabileceğini belirtmiştir. Bu minvalde sürdürülebilir ve kabul edilebilir bir kalkınma için temelde çalışanların karar mekanizmasına katılımı ve radikal demokrasinin tesisi temel gerekliliktir (Selwyn, 2021: 182). Sonraki aşamada emeğin toplumsal olarak yeniden üretimini güvenceye almak, toplumsal cinsiyet eşitliği, etnik eşitlik, daha yüksek ücretler ve daha iyi çalışma koşullarını ulaşılması; insani çalışma saatleri, güvenlik, barınma ve beslenme, nitelikli eğitim, sosyalleşme ve en önemlisi boş zaman gibi kültürel açıdan geliştirici faaliyetler ile meşgul olacak imkânların yaratılması elzem unsurlardandır (Selwyn, 2021: 157-58).

Kitap altı bölümden oluşmaktadır:

Birinci bölüm “büyük yalan” başlığı altında bugüne kadar yürütülen kalkınma politikalarının küresel kapitalist sistemde çok uluslu şirketlerin muazzam karlar elde ettiği-az gelişmiş ülkeleri yoksullaştırdığı gibi, dünya genelinde yoksul kesimler için refah getirmediği- bir aldatmaca olduğu anlatılmaktadır. Dünya genelinde yoksulluk üreten mevcut kalkınma politikaları aynı zamanda birbirinden kopuk da olsa emekçiler tarafından küresel bir direnişle karşı karşıya kaldığı ülke örnekleri ile ortaya konulmaktadır.

İkinci bölümde “kapitalizm ve yoksulluk” başlığı altında, küresel kapitalist sistemin aktörlerinin yoksulluk karşıtı uzlaşma koalisyonu (YKU) kurdukları ve yoksulluğun nasıl küreselleştiği üzerinde durulmaktadır. Dünya Bankası'nın (DB) yoksulluk sınırı rakamları ve yoksulluk verilerinin gerçekçi olmadığı, bu sebeple DB'nin küresel koalisyonundan yana tutum sergilediği detayları ile açıklanmaktadır. Bu bölümde ayrıca göçmenlerin, kadınların, siyahilerin ve azınlıkların yoksullar arasında nasıl daha dezavantajlı konuma itildiklerine dair ayrıntılı bilgiler verilmektedir.

Üçüncü bölümde “yoksulluk zincirleri ve dünya ekonomisi” başlığında dünya genelinde nimet olarak pazarlanan küreselleşme söyleminin nasıl küresel bir yoksulluk zinciri yarattığı üzerinde durulmuştur. Selwyn'e göre, küresel üretim sistemi cinsiyetçi ve süper sömürü sistemine dayalı geniş bir işçi sınıfının yaratılması üzerine kurulmuştur. Emek sömürüsüne daha uygun olan kadınlar bu sistemde sayıca fazladır. İkinci olarak küresel üretim Güney ülkelerine kayarak üretimde ucuz iş gücünden faydalanılmıştır. Çok uluslu şirketler⁴ (ÇUŞ) küresel ölçekte üretim zincirleri kurarak üretimi çok merkezli hale getirmişlerdir. Ancak dünya üretiminde meydana gelen hasılatın önemli bir miktarı bir avuç ÇUŞ'lar arasında pay edilmektedir. Örneğin ABD, ithalat ve ihracatının yüzde 90'ını ÇUŞ'larla gerçekleştirmektedir. Üretim zincirinin halkaları olan fason üretim yapan firmalar kısıtlılarla yetinmek zorunda kalmaktadır. Selwyn, bölüm boyunca dünya ölçeğinde üretim tesisleri olan ÇUŞ'ların işçi ücretlerini nasıl düşük tutarak üretim maliyetlerini azalttıklarını ve karlarını nasıl arttırdığını örneklerle ortaya koymaktadır. Örnek vermek gerekirse, Kamboçya'da üretilen Almanya'da 4.95 Euro'ya satılan bir H&M ürününün işçi üretim maliyeti neredeyse 2-3 senttir. İşçiler, günlük üretim hedeflerinin tutturulması için tuvalete bile günde iki kez izin alarak gidebilmekte, toplama kampları şartlarında çalışmaya zorlanmaktadır (101-103). Doğu Avrupa, Asya ve Afrika'da her ay gazete sayfalarını süsleyen ihracat rekorları haberleri, milyonlarca çalışana “yoksullaştıran büyüme rakamlarıdır”. Çalışanların yoksullaşması neo-liberal politikalarla beraber Güneyden Kuzeye uzanmaya başlamaktadır. Bugün Avrupa ve ABD'de ücretler 20-30 yıl öncesine göre satın alma gücü bazında gerilemiştir.

Dördüncü bölümde “derinleşen sömürü: sermaye merkezli kalkınma” başlığında post-Washington Uzlaşması sonrasında devlet ve sermaye iş birliği, yoksulluğu küreselleştirmiş; yoksul kesimlerin mevcut statüko ve hiyerarşik yapılanmayı kabul etmeleri için bilinen tüm baskı yollarını ve manipülasyon araçlarını kullanmıştır. Selwyn'nin, “seçkinler” olarak nitelediği sermaye merkezli kalkınma politikalarının arkasındaki YKU, kalkınma sürecinde sermayenin tüm yükünü sırtlayan işçileri kalkınmanın nesnelere olarak konumlandırır ve bu statükocu iş birliği nesnelleştirilen geniş emekçi yığınlarının “öznelleşme” çabalarına hep ket vurmaya çalışır. YKU'ya göre, piyasanın sorunsuz işlemesi, şirketlerin karlılığı ve

yeni yatırımların devamlılığını garantilemek için şirketler üzerinde sendikaların ücret baskısının kalkması, emek faktörünün esnekleşmesi gerekmektedir. Post Washington uzlaşması teorisine göre, küresel piyasaya etkinlik kazandırmak için üretim sektörü üzerindeki ücret baskısı kaldırılmalı ve böylece dünyada optimum maliyetlerle üretilen mallar serbestçe dolaşıma açılacak; bu süreçten her ülke fayda sağlayacağı gibi, işçilerde uzun vadede fayda görecektir. Ancak gelinen noktada, UÖŞ'lerin karları düzenli olarak artarken buna paralel olarak dünya genelinde yoksulluk katlanarak devam etmektedir.

Beşinci bölümde “Sömürüye direnme: Emek öncülüğündeki kalkınma” başlığı altında kitabın özgülüğünü ve esas amacını ortaya koyan önemli bir bölümdür. Sermaye merkezli kalkınma teorisine karşın emekçilerin özne olarak tasarlandığı alternatif bir kalkınma teorisinden bahsedilmektedir. Emegın öncülüğündeki kalkınma teorisinin temel kaygıları; sermayenin değil emekçi sınıfların kaygılarıdır. Bu kaygılar, emegın toplumsal olarak yeniden üretimini güvenceye alacak, çocuk bakımı, eğitimi, okuldaki ücretsiz ve ucuz yiyecek, toplumsal cinsiyet eşitliği, etnik eşitlik, yüksek ücretler, daha iyi çalışma koşulları, daha kısa çalışma günleri, iş yükünün azalması, iş yerinde daha fazla yani karar verme yeteneği, güvenli bir gelecek, üretim araçlarına (fabrikalar iş yerleri) sahip olmak, yaşamsal araçlara erişim (su ve elektrik), yeterli beslenme ve en önemlisi boş zaman değerlendirme gibi birçok faktörü içerir.

Devletin bu süreçte rolü eskiden beri tartışılmaktadır. Ancak neo-liberal yönetim modelinde devletin sınıflar arasındaki rolü eskisi kadar tartışma götürmemektedir. Selwyn'e göre devlet, iktidarın yeniden üretilmesinde ve sermaye birikim sürecinin garanti altına alınması için kurumsal yapılaşmanın yeniden oluşturulmasına katkı sunar. Fakat bir şerh koymak gerekirse, sınıfların direniş ve örgütlü tutumlarında gösterdikleri dirençli tutum iktidarları bazı tavizler vermeye zorlamaktadır. Selwyn, bu bölümde ezilen sınıf olarak nitelendirdiği sermaye sınıfı dışında kalan geniş emekçi yığınlarının kitlesel mücadelelerinden (Güney Afrika'da madenlerde çalışan siyahi Afrikalılar, Brezilya'da topraksız köylü ve Hindistan'da çiftçi hareketleri) örnekler verir.

Altıncı bölümde “Sömürüye direnme: Demokratik kalkınma” başlığı altında genel hatları ile sermaye merkezli kalkınma teorilerine alternatif oluşturacak emek öncülüğünde kalkınmayı başarılı kılmak için “örgütlenme” ve “radikal demokrasinin tesisi” gibi önemli öneriler ortaya konmaktadır. Ancak Selwyn, her şeyden önce iktidarın ele geçirilmesini ilk şart olarak sunmaktadır. İktidara gelmeden dünyayı değiştirmek gibi önerileri naiflik olarak nitelemektedir. İktidarı ele geçirmek her şeyin bittiği anlamına gelmediği gibi aksine mücadelenin yeniden başladığı anlamına gelir. Çünkü kapitalist ilişki türleri toplumun kılcal damarlarına kadar sirayet ettiği için olduğu gibi yerinde duracaktır. Bunun için yapılması gereken ilk işler, kapitalizmin aşılması ve toplumsal dönüşümün gerçekleştirilmesi; üretim araçlarının toplumsal mülkiyeti, emek öncülüğünde toplumsal üre-

tim ve komünal ihtiyaçların ve amaçların belirlenip karşılanması sağlanarak hayata geçirilmesi olarak sıralanabilir. Toplumu bu yeni düzene hazırlamak örgütlü bir hazırlık gerektirir. Toplumun demokratik bir düşünceye doğru devrimci bir dönüşüm geçirmesi gerekmektedir. Bu düşünceye ister ütopya ister planlama olarak adlandırılın hayata geçmesi için yerelden başlayan bir katılımcı demokratik yönetim biçiminin merkeze doğru yayılması elzemdir. Selwyn, son olarak demokratik dönüşümün tesis edilmesi ve kanıksanması için 10 maddelik plan sıralayarak (Bankalar ve finans, evrensel temel gelir, yeşil ekonomi ve sanayi, tarım reformu, yereli korumak, dış politika, insani çalışma koşulları ve şartları, ırkçılıkla mücadele ve kalkınma olarak kültür) çalışmayı bitirmektedir. Bu plana, piyasa odaklı toplumdan insan merkezli toplumu inşa etmenin hayati sac ayakları olarak bakılabilir.

Son olarak kitap bildiğimiz kalkınma politikalarını ters yüz eden ve bize anlatılan “büyüme rakamlarının” neden toplumsal refah yaratmadığını gerekçeleri ile ortaya koyarak, alternatifleri de önermektedir. Selwyn, artık hikâyenin tersinden yeniden yazılması için emek öncülüğünde demokratik bir kalkınma önermektedir. Kitapta bunun yollarını ve örneklerini vermektedir. Kitabı son kez özetlemek gerekirse; şu ana kadar bilinen kalkınma politikaları kapitalist piyasa odaklı hazırlanmış ve takdim edilmiştir; “birikimin hamalları” kalkınmanın nesnelere olarak gösterilmiştir. Hikâyeyi yeniden yazmak, yeni bir toplum inşa etmek için devlet iktidarını ele geçirip, kapitalist tahakküm biçimlerinin sönmümlendirilmesi için uzun ve meşaketsiz bir mücadeleye ihtiyaç vardır.

Kalkınma politikalarına eleştirel bir gözle bakan bu kitap, zengin bir kaynakça ve karşılaştırmalı nitel ve nicel ülke örnekleri ile gayet doyurucu ve kıvrak bir akademik zekâ ve birikime dayanmaktadır. Yalnızca kalkınma alan yazını ile ilgilenenler değil kapitalizm ve diğer karma rejimler ile ilgilenen herkesin okuması gereken bir çalışmadır.

Kaynaklar

- Başkaya, F. (1991). Az gelişmişliğin sürekliliği, Ankara: İmge Kitabevi.
- Başkaya, F. (2015). Kalkınma iktisadının yükselişi ve düşüşü, İstanbul: Öteki Yayınevi
- Chang, H. J. (2012). Sanayileşmenin gizli tarihi. (Çev. Rafet Özen). Ankara: Epos Yayınları.
- Chang, H.J. (2015). Kalkınma reçetelerinin gerçek yüzü. (Çev. Tuba Akıncılar Onmuş), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Chang, Dae-oup (2002) ‘Korean Labour Relations in Transition: Authoritarian Flexibility?’ Labour, Capital and Society, 35 (1), 10-40.
- Easterlin, R.A. (2015). Niye bütün dünya kalkınmış değil. (çev. Sedef Öztürk), Fikret Şenses (der.) “Kalkınma İktisadı-Yükselişi ve Gerilemesi” İçinde (ss. 65-91), İstanbul: İletişim Yayınları.

Harvey, D. (2012a). Sermayenin mekânları-eleştirel bir coğrafyaya doğru. (Çev. Başak Kıcır, Deniz Koç, Kıvanç Tanrıyar, Seda Yüksel). İstanbul: Sel Yayıncılık.

Latouche, S. (1993). Dünyanın batılılaşması. (Çev. T. Keşoğlu). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Marois T. (2014). Neo-liberal kalkınmaya alternatifler bulmak. Lucia Pradella ve Thomas Marois (Der.), "Kutuplaştıran kalkınma" içinde (s. 59-43). (Çev. Barış Baysal), İstanbul: Nota Bene Yayınları.

Timur, T. (2013). Türk devrimi ve sonrası, Ankara: İmge Kitabevi.

